نشریه فرهنگ و ارتقای سلامت فرهنگستان علوم پزشکی
سال چهارم، شماره چهارم، زمستان ۹۹، صفحات ۴۳۶ تا ۴۴۴

پژوهشی

اهمیت سلامت معنوی در مواجهه با بحران کووید-۱۹ و ضرورت تدوین سند جامع حمایت‌طلبی در این حوزه

محمدحسین تقدیسی[۱]، مسعود آذربایجانی[۲]، مریم خیام‌زاده[۳]، کامران باقری‌لنکرانی[۴*]

چکیده

زمینه و هدف: ویروس کووید-۱۹ با شتاب شگفت‌انگیزی در جهان گسترده شده است. در برخورد با این رخداد باید افزون بر مداخلات پیشگیری و درمانی، از روش‌های روانی ـ معنوی استفاده گردد. در دیدگاه اسلامی، سلامت معنوی نه به صورت انتزاعی بلکه در متن زندگی مورد نیاز است. در مواجهه با بلایا و گرفتاری‌ها از جمله جهان‌گیری کرونا این موضوع اهمیت بیشتری می‌یابد.

روش: این نوشتار با جستجو در منابع دینی به‌ویژه قرآن کریم و احادیث و نیز مقالات علمی‌مرتبط با کلید واژه ابتلا تألیف شده است.

یافته‌ها: براساس دیدگاه کتاب و سنت، دو نظام در عالم وجود دارد، نظام تکوین و نظام تشریع. اذن و اراده تکوینی الهی یعنی خداوند اجازه وقوع امری را بدهد. هر رویدادی که در عالم رخمی‌دهد، به اذن تکوینی الهی است. اما اذن تشریعی الهی مربوط به دستورات و احکام الهی بر بندگان می‌باشد. یکی از مباحث مهمی‌که در اقسام بلایا و گرفتاری‌ها و از جمله بحران کنونی کووید-۱۹ باید توجه نمود، شرایط گوناگون حاکم بر یک رخداد است. انواع بلایا و گرفتاری‌هایی که برای انسان به وجود می‌آید به شش دسته اصلی قابل تقسیم است. بلایای خودساخته، مشکل‌آفرینی ظالمان، بلا برای تنبیه، بلا برای امتحان، گرفتاری‌های اولیای الهی، گرفتاری‌های تکلیفیه. در برابر این بلایا هم باید براساس وظیفه دینی به برنامه‌ریزی درست برای کنترل و پیشگیری پرداخت و هم باید با تقویت ایمان و باورهای دینی ارتباط باخدای متعال را مستحکمتر کرد و ازاین رهگذر تاب‌آوری را ارتقا بخشید.

نتیجه‌گیری: در مواجهه با بلایا و گرفتاری‌ها از جمله کرونا باید با ارتقای سواد معنوی، نگرش و رفتارها را اصلاح نمود. عمل به دستورات دینی و تقویت ارتباط با خدای متعال از یک سو و برنامه‌ریزی و اقدامات علمی‌برای پیشگیری و درمان از سوی دیگر، هر دو وظیفه هستند.

کلید واژه‌ها: پیشگیری اولیه، سلامت معنوی، کووید-۱۹

مقدمه

در یکسال اخیر، یکی از گسترده‌ترین بحرانهای جهانی، با پاندمی بیماری واگیردار و مرموز کووید-۱۹ رخ داد و همه مردم دنیا را درگیر نمود. عواقب و مشکلات ناشی از این بیماری، نه تنها سؤالات مختلفی را در جامعه مذهبی پدید آورد؛ بلکه در این میان، نخبگان و علاقه‌مندان به حوزه «سلامت معنوی» را برآن داشت تا ضمن پاسخگویی به سؤالات ناشی از این پاندمی، ابعاد توسعه و ارتقای سلامت معنوی جامعه را تبیین نمایند.(۱)

هر چند در جامعه آثاری از این ارتقای سلامت معنوی، همچون بخشیدن اجاره املاک، کمک به همنوعان، به‌تعویق انداختن مطالبات و غیره مشاهده گردید؛ اما زمینه‌های لازم برای پاسخ به سؤالات ذهنی مطرح شده و توجه دادن به امور معنوی و سلامت معنوی پابه‌پای سلامت جسمی‌و پیشگیری از کرونا مورد توجه واقع نشد. از طرف دیگر هم متأسفانه بسیاری از آداب دینی اجتماعی، به دلیل شرایط همه‌گیری به تعطیلی گرایید.(۲)

از منظر اسلامی، سلامت معنوی همچون چتری بر سلامت جسمی، روانی، عاطفی و اجتماعی سایه افکنده است. انسان همیشه محتاج معنویت است؛ به‌خصوص در شرایط سخت روحی و گرفتاری‌هایی که تمام زندگی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. اگر زندگی بشر از معنویت تهی گردد، هرج‌ومرج بر فکر و زندگی‌اش حاکم می‌شود و هیچ چیز قادر به پر کردن جای خالی آن نخواهد بود.(۳)

۱. استاد، دکترای آموزش بهداشت و ارتقا سلامت، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران، ایران
۲. دکترای کلام، دانشیار گروه روان‌شناسی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. قم، ایران
۳. استادیار، متخصص پزشکی اجتماعی، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران
۴. * نویسنده مسئول: استاد، فوق تخصص بیماری‌های گوارش دانشگاه علوم پزشکی شیراز، عضو پیوسته فرهنگستان علوم پزشکی

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-23]

اگرچه اکثر شاخصه‌های "سلامت معنوی اسلامی" همچون تمرین صبر و توکل و امید به رحمت الهی، دعا و درخواست از خداوند و همچنین نزدیک شدن به مقام رضا و تقویت انصاف و تعمیق ارتباط‌های انسانی و دست‌گیری نیازمنداناز جمله مهمترین مؤلفه‌های ارتقای سلامت معنوی بین اقشار مختلف جامعه و عموم مردم است؛ اما تبیین ابعاد بلایا و گرفتاری‌ها و ارتباط آن‌ها با قضا و قدر الهی و متقاعدسازی جامعه و در نهایت توسعه و ارتقاء سلامت معنوی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. به تعبیر دیگر، از آنجا که اعتقاد و باور راستین به خدا نقش بسزایی در مقابله با شرایط ناگوار زندگی دارد، درک درست رابطه‌ی مشکلات و صدمات ناشی از پاندمی کرونا با جامعه بشری و نقش خداوند در این امر بسیار مهم است.(۴)

روش

این نوشتار با جستجو در منابع دینی به‌ویژه قرآن کریم و احادیث و نیز مقالات علمی مرتبط با کلید واژه‌ها بتلاتألیف گردیده است.

یافته‌ها

دریک جامعه ایمانی، پاسخ به سؤالات مطرح شده پیرامون ابتلای به ویروس کرونا از مؤلفه‌های سلامت معنوی به شمار می‌رود. این موضوع که با ویروس کرونا چگونه مواجه می‌شویم؟ آیا می‌گوییم: «این تجربه، شناخت و ایمان ما رانسبت به خدا افزایش می‌دهد». یا معتقدیم که «خداوند این ویروس را برای تأدیب انسان‌ها فرستاده است.» اگر این موضوع به درستی تبیین نگردد، سوءظن در دل‌ها ریشه خواهد دواند.

ما معتقدیم که خداوند بر همه عالم مسلط است و بر تمامی اتفاق‌ها علم و قدرت دارد؛ اما این که بگوییم خداوند مسبب کاستی‌ها و مصائبی چون، بیماری سرطان در کودکان، مرگ زودرس والدین، کاهش حقوق و دستمزد، از دست دادن شغل و در آمد و شیوع بیماری همه‌گیر جهانی ویروس کروناست؛ موضوعی است که نیاز به تبیین دارد.خداوند خالق دنیاست و به انسان آزادی و اختیار داده تا آنچه می‌خواهد انجام دهد و مسئولیت عملکرد و انجام آن‌ها را به عهده بگیرد، و در عرصه همین آزادی است که ما ویروس کرونا و مقابله با آن و نقش این مقابله در ارتقای معنویت و سلامت معنوی را تجربه می‌کنیم. (۵)

براساس دیدگاه کتاب و سنت، دو نظام در عالم وجود دارد، نظام تکوین ونظام تشریع. خداوند در هر یک از این دو عالم مشیت واراده و قضا و قدری دارد. معنای قضا و قدر و اراده و مشیت در نظام تشریع، با نظام تکوین متفاوت است. در اینجا لازم است مشیت و اراده تشریعی با مشیت و اراده تکوینی از هم تمیز داده شوند. اراده تکوینی الهی مربوط به خلقت خداوند است و آنچه خداوند اراده می‌فرماید، ایجاد می‌شود. آفرینش جهان، آسمان‌ها وزمین، ماه و خورشید، روز و شب، جمادات و نباتات و حیوانات و انسان‌ها و... همه در پرتو اراده تکوینی الهی است. اراده تشریعی خداوند، همان دستورات الهی است که از طریق پیامبران و فرستادگان او به انسان‌ها ابلاغ شده است. مشیت و اراده تشریعی خدا در این عالم، امر به طاعات و نهی از معاصی است. ولی چون انسان در این عالم اختیار دارد، در بسیاری موارد بانافرمانی از خداوند، یا غفلت در انجام وظایف خود از اراده و مشیت تشریعی الهی تخلف می‌کنند و این موضوع به هیچ وجه به ساحت کبریایی خداوند خدشه‌ای وارد نمی‌کند. اصل بر این است که انسان مختار باشد و با اختیارش خداوند را عبادت کند. بر همین اساس است که ما نباید هر اتفاقی که در زندگی رخ می‌دهد را به اراده و مشیت و قضا و قدر الهی (به معنای تشریعی آن) نسبت دهیم.(۶)

ممکن است این سؤال ایجاد شودکه اگر امری مورد رضایت خدا نیست، پس چرا خداوند اذن به انجام آن می‌دهد؟ پاسخ این است هرچه به انسان می‌رسد، شامل نعمت‌ها و بلایا، تحت اذن خدا بوده است، یعنی بدون اذن خدا هیچ خیر و شری به انسان نمی‌رسد.

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ ۚ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۚ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ(یونس ـ ۱۰۷)

و اگر خداوند زیانی به تو رساند، هیچ کس جز او آن را برطرف نمی‌سازد. و اگر اراده خیری برای تو کند، هیچکس مانع فضل او نخواهد شد. آن را به هرکس از بندگانش بخواهد می‌رساند. و او غفور و رحیم است.

اما خداوند متعال دو نوع اذن دارد: اذن تکوینی و اذن تشریعی. اذن و اراده تکوینی الهی یعنی خداوند اجازه وقوع امری را بدهد. هر اتفاقی که در عالم رخ می‌دهد، به اذن تکوینی الهی است. اگر باران می‌بارد و آفتاب می‌تابد و ما زندگی می‌کنیم، همه به اذن تکوینی الهی است. اما اذن تشریعی الهی مربوط به دستورات و احکام الهی بر بندگان می‌باشد. خداوند اذن تشریعی نداده است که ماگناهانی مانند دزدی، قتل، دروغ و... را انجام دهیم و بنابراین آن‌ها را در دین حرام کرده است. پس اگر مرتکب معصیت شویم، یا غفلت کردیم و به وظایف خود عمل ننمودیم از آن جهت که نافرمانی خدا را نموده‌ایم، نتیجه عمل خود را خواهیم دید.از طرف دیگر اذن تشریعی خداوند به کارهای حلال و مباح تعلق گرفته است و انسان می‌تواند آن‌ها را انجام دهدو از مکلفان خواسته شده که بهترین روش زندگی را مختارانه انتخاب نمایند(۸-۷)

بنابراین برخی اوقات خداوند تکویناً اذن می‌دهد، ولی تشریعاً منع می‌کند. همه گناهان ما در این دسته‌اند. برای مثال، وقتی اداره راهنمایی و رانندگی طرح ترافیک جدیدی را در شهر اجرا می‌کند، به جهت اینکه طرح جدیدی است و مردم باید با آن آشنا و به آن عادت کنند؛ در بسیاری از معابر ورودی طرح، بلوک سیمانی می‌گذارد و یا با زنجیر آن را می‌بندد تا خودروها نتوانند به محدوده طرح وارد شوند. در این جا هم منع تکوینی و هم منع تشریعی و قانونی وجود دارد. به مرور زمان که مردم عادت کردند، بلوک‌ها و زنجیرها را برمی‌دارند، اما همچنان از ساعت۶:۳۰صبح تا ۷ بعد از ظهر"ورود به طرح ممنوع"وجود دارد. در این حالت، از نظر

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-23]

تکوینی منع را برداشته‌اند، یعنی ورود به محدوده امکان‌پذیر است، اما منع قانونی و تشریعی وجود دارد. و لذا هرکس وارد طرح شود، افسر پلیس جریمه‌اش می‌کند. اگر راننده متخلف پس از جریمه به افسر پلیس بگوید: چرا بلوک‌ها را برداشتید که عده‌ای قانون شکنی کنند و وارد محدوده شوند؟ افسر می‌گوید: تابلوی ورود به طرح ممنوع نشان می‌دهد که ورود به این قسمت از شهر ممنوع است و شما موظف به رعایت این قانون هستید؛ حتی اگر کسی مانع ورود شما نشود.(۹)

خدای متعال هم انسان را در بسیاری از کارها (چه بد و چه خوب) آزاد گذاشته و مانع ایجاد نکرده است. اگر خداوند مانع نشد که یک فرددزدی کند و اتفاقاًآن شخص دزدیکرد، خدا در این جا مانع تکوینی ایجاد نکرده، گرچه منع تشریعی کرده است. در این صورت آیا دزدی از جیب، کار خدا بوده است یا کار آن دزد؟یا حتی ناشی از بی تدبیری و بی احتیاطی خودمان.از این جهت که اذن تکوینی خداست، خدا مانع انجام این کار نشده است. اما آیا خدا اجازه‌یدزدی داده استو آیا خدا با دزد شریک در جرم است؟یا ما خودمان با غفلت و بی‌تدبیری مقصر نبوده‌ایم؟خدا اذن تکوینی داده است، اما اذن تشریعی نداده است. (۱۰)

ممکن است این سؤال مطرح شود که چرا خداوند در زشتی‌ها و یا معاصی بندگان، اذن تکوینی می‌دهد؟ خدا اگر بخواهد می‌تواند جلوی معاصی و گناهان را بگیرد. آیا اذن تکوینی خداوند نشان از رضایت خداوند به انجام آن فعل دارد؟

در پاسخ به این پرسش، باید گفت اذن تکوینی مساوی رضایت خداوند از انجام فعل نیست. اذن تکوینی الهی به انجام معاصی و بلایا در عالم، با وجود این که می‌تواند اذن ندهد، حکمت‌هایی دارد که یکی از آن‌ها، امتحان بندگان است. نکته مهم دیگر آن است که اگر قرار بود انجام گناهان منع تکوینی داشته باشد، اختیار انسان زیر سؤال می‌رفت. مثلاً اگر انسان نمی‌توانست دزدی کند، و یا تا اراده دزدی می‌کرد، دست و پای او خشک می‌شد، دیگر نهی از دزدی معنا پیدا نمی‌کرد. اصلاً اختیاری وجود نداشت تا انسان بخواهد دزدی کند یا نکند! البته اگر خداوند بخواهد به انسان لطف کند، عوامل و زمینه‌های گناه و معصیت پیش روی او را برطرف می‌کند. پس آنچه که به طور قطع می‌توان گفت، این است که خداوند به طور کامل زمام جهان را در دست داشته و به همه امور آگاهی و اشراف دارد. خداوند از هرآنچه را در سینه‌ها و دلهاست مطلع است.(۱۱)

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَىٰ ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلَا أَدْنَىٰ مِنْ ذَٰلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ۖ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ(مجادله ـ ۷)

«آیا نمی‌دانی که خداوند آنچه را در آسمان‌ها و زمین است می‌داند. هیچگاه سه نفر با هم نجوا نمی‌کنند مگر اینکه خداوند چهارمین آن‌هاست، و هیچگاه پنج نفر با هم نجوا نمی‌کنند مگر اینکه خداوند ششمین آن‌هاست، و نه تعدادی کمتر و نه بیشتر از آن مگر اینکه او همراه آن‌هاست هر جا که باشند. سپس روز قیامت آن‌ها را از اعمالشان آگاه می‌سازد؛ چرا که خداوند به هر چیزی داناست».

اما آنچه از آیات و روایات بر می‌آید، این است که خداوند به تمام این جزئیات آگاه است. البته باید دانست که کار خدا به وسیله لوازم و ابزار است و خداوند اسباب و مسببات را در دنیا قرار داده است. مثلاً علم امروزه می‌گوید: علت زلزله و آتشفشان تغییرات و حرکات لایه‌های درونی زمین است. اگر این علل و قوانینی که بشر کشف کرده است کاملاً درست باشد، باید بدانیم این علت‌ها و قوانین بر خداوند مسلط نیستند، به طوری که خداوند آنها را وضع کرده باشد و دیگر امکان تغییر آن‌ها نباشد. (۱۲)

اقسام بلایا(۱۳)

یکی از مباحث مهمی‌که در اقسام بلایا و گرفتاری‌ها و از جمله بحران کنونی کووید-۱۹ باید توجه نمود، شرایط گوناگون حاکم بر یک رخداد است. در تقسیم‌بندی بلایا، ابتدا باید مشخص نمود این بلا، برای چه کسی، در چه مکانی و با چه شرایطی رخ می‌دهد. از این رو نمی‌توان حکم کلی داد که بلایا نعمت است یا عذاب الهی. از دیدگاه قرآن و سنت، اقسام بلایا و گرفتاری‌هایی که برای انسان به وجود می‌آید به شش دسته اصلی قابل تقسیم می باشند.

بلاهای خود ساخته(۱۴)

همانگونه که اشاره گردید دو نظام در عالم وجود دارد، نظام تکوین و نظام تشریع. نظام تکوین همان مخلوقات خداوند مانند آسمان‌ها و زمین و انسان‌ها و نباتات و ... است که همه را خداوند خلق کرده است. در عالم تکوین هیچ شری وجود ندارد و شرور مربوط به عالم تشریع و افعال انسان‌ها است.

در مجموعه نظام تکوین، خداوند موجوداتی را خلق کرده است که دارای عقل و شعور و اختیار هستند. این موجودات از روی عقل و شعورو اختیار خودکارهایی را انجام می‌دهند که آن کار، متعلق به خودشان است نه خداوند. به عبارت دیگر کارهای اختیاری بشر مربوط به نظام تشریع است. بنابراین عالم تشریع، مربوط به فعل موجود مختار و عاقل مانند انسان می‌شود. دستورات الهی که از طریق پیامبران الهی انسان‌ها ابلاغ شده است نیز به این عالم مربوط می‌شود.از همین روست که خداوند انسان را در رابطه با اعمال نیک و بد، پاداش و یا عقاب می‌دهد. اگر در زندگی بشری خراب کاری و مشکلی دیدیم، می‌توان گفت که ممکن است ربطی به خدا نداشته باشد و منشأ آن انسان‌ها باشند. خداوند به ما دستور می‌دهد و امر و نهی می‌کند که چه باید کنیم و چه نباید انجام دهیم تا سعادتمند گردیم،و چنانچه عمل نکردیم؛ خود عامل بدبختی خود خواهیم بود و نباید آنرا به خدا نسبت دهیم. بخش زیادی از مشکلات زندگی ما بر مبنای "خودم کردم که لعنت بر خودم باد" است. علت بسیاری از بیماری‌ها یا آلام و دردهای ما مربوط به عدم

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-23]

مراقبت‌های بهداشتی است و نسبت دادن آن بیماری‌ها به خدا ناوارد است. عملکرد بشر در تصرفات نابجا در طبیعت که موجب بسیاری از مشکلات زیست محیطی گردیده است نیز از همین قسم است. این‌ها نمونه‌هایی از تأثیر مستقیم یا غیرمستقیم عالم تشریع بر عالم تکوین است که به دست بشر صورت گرفته است. خداوند می‌فرماید:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِی الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا کَسَبَتْ أَیْدِی النَّاسِ لِیُذِیقَهُمْ بَعْضَ الَّذِی عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ(روم ـ ۴۱)

فساد، در خشکی و دریا بخاطر کارهایی که مردم انجام داده‌اند آشکار شده است؛ خدا می‌خواهد نتیجه بعضی از اعمالشان را به آنان بچشاند، شاید (بسوی حق) بازگردند!

بسیاری از بیماری‌ها یا مشکلات بشر از همین سنخ است. بنابراین چنانچه ویروس کووید-۱۹دست ساخته انسان باشد و یا دیگر مشکلات اکولوژیکی که انسان پدید آورده است رانباید به خداوند رحمن منتسب نمود؛ چراکه کار خلق خداست و باید در قبال آن پاسخگو باشند.

مشکل‌آفرینی ظالمان

هر چند داده‌های فعلی دست ساخته بودن ویروس کووید-۱۹ را نشان نداده است ولی اینکه تصرفات انسانی در طبیعت در ایجاد جهش در ویروس حیوانی کرونا نقش داشته، اثبات گردیده است و امروز می‌دانیم این ویروس جهش‌یافته مشترک با حیوان مصداق وعده شیطان " وَ لَآمُرَنَّهُمْفَلَیُغَیِّرُنَّخَلْقَاللّهِ" طبق آیه ۱۱۹ سوره نساء می‌باشد.

در راستای مشکلات خود ساخته، مشکل‌آفرینی ظالمان برای انسان‌ها است. این ظلم را ممکن است دیگران در حق انسان‌ها انجام دهند و یا حتی انسان نسبت به خودش ظلم کند. خداوند می‌فرماید:

وَمَا أَصَابَکُمْ مِنْ مُصِیبَةٍ فَبِمَا کَسَبَتْ أَیْدِیکُمْ وَیَعْفُو عَنْ کَثِیرٍ(شوری ـ۳۰)

و هر مصیبتی به شما رسد پس به خاطر اعمالی است که انجام داده اید و خداوند بسیاری از گناهان را نیز عفو می‌کند

بلا برای تنبیه

خداوند متعال فساد ایجاد نمی‌کند، بلکه این انسان‌ها هستند که با کارهای زشت و ناپسند فساد می‌کنند. تنبیه گرفتاری‌هایی که مسبب آن‌ها خود انسان‌ها هستند، عذاب نام دارد.خداوند کریم می‌فرماید:

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِی الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا کَسَبَتْ أَیْدِی النَّاسِ لِیُذِیقَهُمْ بَعْضَ الَّذِی عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ(روم ـ ۴۱)

فساد، در خشکی و دریا به خاطر کارهایی که مردم انجام داده‌اند آشکار شده است؛ خدا می‌خواهد نتیجه بعضی از اعمالشان را به آنان بچشاند، شاید (بسوی حق) بازگردند!

وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا ۖ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَیِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَیْدِیهِمْ إِذَا هُمْ یَقْنَطُونَ(روم ـ۳۶)

و هرگاه بچشانیم انسان‌ها را نعمت و رحمتی، به واسطه آن شادمان و خوشحال شوند و اگر ایشان را به سبب آنچه از پیش فرستاده اند زحمت و شدتی برسد، آن گاه ایشان نومید می‌شوند.

بلاهایی برای امتحان

تنها انسان‌ها مسبب برخی از مشکلات و گرفتاری‌ها نیستند، بلکه خداوند نیز حکمت‌های خاصی در ایجاد آن‌ها و قرار دادن انسان‌ها در این قبیل گرفتاری‌ها قرار داده است. این برای امتحان انسان‌ها بوده و برای همه انسان‌ها در همه شرایط وجود دارد. حتی انسان‌های خوب و پاک هم امتحان می‌شوند. ریشه کلمه بلا به معنای آزمون است. این امتحان و آزمون، هم مثبت و هم منفی است. خداوند انسان را گاه به نعمت و گاه به نقمت امتحان می‌کند. بعضی انسان‌ها در زمان فقر امتحان می‌دهند و چون به ثروت رسند خدا از یادشان می‌رود و افرادی دیگر بر عکس. (۱۵)

وَلَنَبْلُوَنَّکُمْ بِشَیْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِینَ(بقره ـ ۱۵۵)

و البته همه شما به اموری چون ترس و گرسنگی و نقصان اموال و نفوس و آفات زراعت می‌آزماییم و به صابران بشارت و مژده آسایش از آن سختی‌ها را بده!

امیر المومنین علی علیه‌السلام می‌فرمایند:

لا تَفرَح بِالغِنَاءِ وَ الرَّخَاءِ وَ لا تَغتَم بِالفَقرِ وَ البَلاءِ فَإِنَّ الذَّهَبَ یُجَرَّبُ بِالنَّارِ وَ المُؤمِنُ یُجَرَّبُ بِالبَلاءِ.(غرر الحکم ـ ص۹۹)

به خاطر توانگری و فراخی شاد مشو و به واسطه فقر و گرفتاری نیز غمگین مشو. پس به درستی که طلا آزموده می‌شود به آتش و مؤمن آزموده می‌شود به امتحان در نعمت و نقمت.

گرفتاری‌های اولیای الهی

اولیای الهی و ائمه اطهار علیهم‌السلام گرفتاری‌هایی داشته‌اند که نه خداوند متعال به‌طور مستقیم برای آن‌ها خواسته و نه به علت گناه و یا معصیت و یا اشتباه آن‌ها بوده است؛ بلکه ظلم ظالمین موجب آن گردیده است. (۱۶)

علی ابن رئاب از امام صادق (ع) همین موضوع را سؤال نمود:

عَنْ عَلِیِّ‌بْنِ‌رِئَابٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَاعَبْدِاللَّهِ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَ مَا أَصَابَکُمْ مِنْ مُصِیبَةٍ فَبِمَا کَسَبَتْ أَیْدِیکُمْ أَ رَأَیْتَ مَا أَصَابَ عَلِیّاً (علیه السلام) وَ أَهْلَ بَیْتِهِ (علیهم السلام) مِنْ بَعْدِهِ هُوَ بِمَا کَسَبَتْ أَیْدِیهِمْ وَ هُمْ أَهْلُ بَیْتِ طَهَارَةٍ (علیهم السلام) مَعْصُومُونَ فَقَالَ إِنَّ رسول الله (صلی الله علیه و آله) کَانَ یَتُوبُ إِلَی اللَّهِ وَ یَسْتَغْفِرُهُ فِی کُلِّ یَوْمٍ وَ لَیْلَةٍ مِائَةَ مَرَّةٍ مِنْ غَیْرِ ذَنْبٍ إِنَّ اللَّهَ یَخُصُّ أَوْلِیَاءَهُ بِالْمَصَائِبِ لِیَأْجُرَهُمْ عَلَیْهَا مِنْ غَیْرِ ذَنْبٍ.(کلینی، کافی، ج۲، ص ۴۵۰)

علی‌بن‌رعاب گوید، از امام صادق علیه‌السلام درباره آیه: و مَا أَصَابَکُم مِّن

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-23]

مُّصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيدِيكُمْ و يعْفُو عَن كَثِيرٍ، سؤال کردم: «نظر شما درباره مصیبت‌هایی که بر سر امیرالمؤمنین علیه‌السلام و اهل بیتش که سلام و درود خدا بر آنان باد، آمده است چیست؟ آیا علت این مصیبت‌ها هم اعمال آن‌ها بوده است؛ حال آنکه آن‌ها معصوم بوده‌اند»؟ امام صادق علیه‌السلام فرمود: «رسول خدا صلی‌الله علیه و آله بدون اینکه مرتکب گناهی شده باشد، هر شبانه‌روز یک‌صدبار به درگاه خداوند توبه و از او طلب آمرزش می‌کرد. خداوند به‌طور ویژه اولیای خود را بدون اینکه مرتکب گناهی شده باشند دچار مصیبت می‌کند و در مقابل به آن‌ها پاداش دهد»

گرفتاری‌های تکلیفیه

مورد دیگر، سختی‌ها و گرفتاری‌های تکلیفیه است. آن وظایف و احکامی‌که خدا واجب و یا حرام نموده است و انسان مکلف نیز باید آن‌ها را انجام دهد،(۱۷) اگرچه برای برخی مانند نماز قبل از طلو ع آفتاب تا روزه هوای گرم تابستان و تا خمس و جهاد در راه خدا و ... سخت باشد.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَنْتَكْرَ هُو اشَيْئًا وَ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَنْتُحِبُّواشَيْئًاوَهُوَشَرٌّلَكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (بقره ـ ۲۱۶)

جهاد در راه خدا، بر شما مقرر شد؛ در حالی که برایتان ناخوشایند است. چه بسا چیزی را خوش نداشته باشید، حال آن که خیرِ شما در آن است. و یا چیزی را دوست داشته باشید، حال آنکه شرِ شما در آن است. و خدا می‌داند، و شما نمی‌دانید.

پیشگیری در مواجهه با بلایا و گرفتاری‌ها و مقابله با کرونا (۱۸)

اولین موضوع در مواجهه با بلایا و از جمله جهانگیری کرونا، عدم پیش‌داوری و قضاوت است و این که این گرفتاری جزء کدامیک از اقسام بلاهاست. آیا عذاب الهی است؟ امتحان الهی است؟ آیا خراب کاری بشر است؟هر چند به فرموده‌یامام حسن عسکریعلیه السلام:

ما مِن بَلِيّةٍ إلاّ و للّه ِ فيها نِعمَةٌ تُحيطُ بِها (مجلسی، تحف‌العقول، ج۱، ص ۴۸۹)

هیچ گرفتاری و بلایی نیست مگر آنکه نعمتی از خداوند آن را در میان گرفته است.

عمل به دستورات دینی

دستورات دینی و عبادات خداوند در جهت اصلاح و رابطه انسان با خدا و سایر انسان‌هاست. هدف دین، پیشگیری از گرفتاری‌ها و مشکلات و نیز سعادت در دنیا و آخرت است. در دستورات دینی تأکید گردیده برای رفع بلا دعا کرده و صدقه داده شود.پیامبر صلّی‌الله علیه و آله می‌فرماید:

لَا ضَرَرَ وَ لَا إِضْرَارَ فِي الْإِسْلَامِ فَالْإِسْلَامُ يَزِيدُ الْمُسْلِمَ خَيْراً وَ لَا يَزِيدُهُ شَرّاً. (وسائل الشیعه، ج۲۶، ص۱۴)

در اسلام هیچ ضرر و اضراری نیست بنابراین اسلام بر شخص مسلمان خیر می افزاید و شری بر او نمی‌افزاید.

برنامه‌ریزی و انجام درست همه‌کارها

از مهم‌ترین عواملی که باعث جلوگیری از گرفتاری‌ها و یا کاهش شدت آن‌ها می‌شود انجام درست و دقیق کار است. توصیه‌های بهداشتی استفاده از ماسک، فاصله فیزیکی و عدم دست دادن در بحران کرونا از همین موارد است. امام باقر علیه‌السلام فرمود:

الْكَمَالُ كُلُّ الْكَمَالِ: التَّفَقُّهُ فِي الدِّينِ، وَ الصَّبْرُ عَلَى النَّائِبَهِ، وَ تَقْدِيرُ الْمَعِيشَهِ.(کلینی، کافی، ج۱، ص۳۲)

کمال حقیقی انسان عبارتند از: فهم در دین (دین‌شناسی)، صبر و بردباری در برابر ناگواریها و برنامه ریزی درست در زندگی.

صبر و بردباری، بهترین مقابله با بحران کرونا(۱۹)

بی‌تابی کردن، نه تنها تأثیری ندارد؛ بلکه بر اندازه مصیبت می‌افزاید. پس بهترین مقابله با سختی، تحمل کردن و بردباری ورزیدن نسبت به آن است. امیرالمومنین علی (ع) می‌فرماید:

الجَزَعُ عندَ المُصيبَةِ يَزيدُها، و الصّبرُ علَيها يُبيدُها(غررالحکم، ۲۰۴۳)

بی تابی کردن هنگام مصیبت، آن را بیشتر می‌کند و بردباری کردن برآن، آن را ازبین می‌برد.

از نشانه‌های صابران ناتوان نشدن، بیتابی نکردن است. پیامبر اکرم (ص) درباره نشانه‌های سه گانه یاد شده می‌فرماید:

عَلَامَةُ الصَّابِرِ فِي ثَلَاثٍ أَوَّلُهَا أَنْ لَا يَكْسَلَ وَ الثَّانِيَةُ أَنْ لَا يَضْجَرَ وَ الثَّالِثَةُ أَنْ لَا يَشْكُوَ مِنْ رَبِّهِ تَعَالَى لِأَنَّهُ إِذَا كَسِلَ فَقَدْ ضَيَّعَ الْحَقَّ وَ إِذَا ضَجِرَ لَمْ يُؤَدِّ الشُّكْرَ وَ إِذَا شَكَا مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَدْ عَصَاهُ (صدوق، علل الشرایع، ج۲، ص۴۹۸)

علامت شخص صابر و شکیبا سه چیز است:سست و بی‌حال نیست .ملول و محزون نمی‌باشد. از پروردگار متعال شکایت نمی‌کند زیرا شخص وقتی کسل و سست شد حقوق دیگران را ضایع نموده و وقتی ملول و محزون گردید اداء شکر نمی‌کند و هرگاه از پروردگار شاکی شد عصیانش را می‌نماید.

انسان بی‌تاب، تدبیر خود را از دست می‌دهد و امکان خروج از بحران را از خود سلب می‌نماید.

پرهیز از گناه و توبه و استغفار

یکی از از مواردی که بلا را رفع می‌کند و نعمت‌های از دست رفته را جبران می‌نماید، استغفار است. خداوند در قرآن می‌فرماید: اگر استغفار و توبه کنید، خداوند نه تنها مشکلات را رفع می‌کند، بلکه برکات و نعمت‌های خود را بر شما ارزانی می‌دارد.

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-23]

وَأَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُسَمًّى وَ يُؤْتِكُلَّذِيفَضْلٍ فَضْلَهُ ۖ وَإِنْتَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ(هود،۳)

و اینکه از پروردگارتان آمرزش بطلبید و به درگاه او توبه و انابه کنید تا بهره‌ای نیکو، در مدتی معین شما را بهره‌ور سازد و فضل هر صاحب فضیلتی را به او بدهد، و اگر روی بگردانید من از عذاب روز بزرگ بر شما بیمناکم.

آرامش دل در پیوند با خدا

دل برحسب فطرت توحیدی‌اش خدا را می‌خواهد و خدا را می‌جوید.

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِالَّتِيفَطَرَالنَّاسَعَلَيْهَا ۚ لَاتَبْدِيلَلِخَلْقِاللَّهِذَٰلِكَالدِّينُالْقَيِّمُ(روم، ۳۰)

چهره قلبت را به سمت دین (که دلبستگی به خداست) استوار بدار این فطرت الهی است که مردم را بر همین سررشته است و آفرینش خدا تبدیل‌پذیر نمی‌باشد این است دین ثابت پابرجا

عدم ناامیدی

مقایسه وضع خود با وضع کسانی که در موقعیت برتری قرار دارند، سبب می‌شود که انسان داشته‌های خود را، کوچک و ناچیز بشمارد. چنین نگرشی باعث می‌شود که انسان فقط حسرت زندگی دیگران را بخورد و بی‌تاب و ناشکیبا شده از زندگی خود لذت نبرد. این حالت دو پیامد «ناامیدی» و «ناتوانی و درماندگی» را به دنبال خواهد داشت. این ناامیدی و درماندگی ریشه در مقایسه صعودی دارند. پیامبر اکرم (ص) در این باره می‌فرماید:

من نظر... فی دنیاه إلی من هو فوقه فأسف علی ما فاته منه، لم یکتبه اللّه شاکراً ولا صابراً؛ (کنز العمال، ج ۳، ص ۲۵۵، ح ۶۴۲۳)

کسی که.. در دنیای خود به کسی که بالاتر از او است نگاه کند و نسبت به آنچه ندارد افسوس خورد،خداوند نه او را شاکر می‌نویسد و نه بردبار

شکر نعمت‌های الهی

سپاسگزاری متوقف بر نعمت‌شناسی است. سپاس مربوط به نعمت‌هاست و سپاسگزاری هنگامی شکل می‌گیرد که نعمتی وجود داشته باشد. بنابراین برای افزایش بهره‌مندی باید از مقایسه نزولی استفاده کرد؛ چون نعمت‌ها را آشکار می‌سازد و موجب سپاسگزاری است. بر همین اساس امیرالمومنین (ع) می‌فرماید:

وانظر إلی من هو دونک فتکون لانعم اللّه شاکراً ولمزیده مستوجباً ولجوده ساکنا (مستدرک الوسائل، ج۸، ص۳۳۷)

و به کسی که پایین دست توست نگاه کن تا سپاسگزار نعمت‌های خدا باشی و شایسته افزایش او گردی و ساکن جود او گردی.

خداوند متعال می‌فرماید:

لَئِنشَكَرْتُمْلَأَزِيدَنَّكُمْولَئِنكَفَرْتُمْإِنَّعَذَابِيلَشَدِيدٌ (ابراهیم، ۷)

اگرسپاسگزارباشیدحتماًبرشما می‌افزاییم و اگر ناسپاسی کنید، حقیقتاً عذاب من شدید است.

دعا برای رفع گرفتاری و بلای کرونا

دعا و نیایش نقشی انکارناپذیر در اصلاح زندگی مادی و معنوی بشر دارد. کمتر کسی را می‌توان یافت که در طول زندگی خویش این احساس را تجربه نکرده باشد. چراکه اظهار عجز و نیاز در برابر خداوند و دعا و درخواست از آن مظهر قدرت لایزال، یک نیاز فطری و ذاتی انسان‌هاست و در همه ادیان گفت و گوی با معبود وجود دارد. جایگاه و منزلت انسان نزد خداوند به اندازه دعای اوست و بها و قیمت هر انسان به اندازه گفتگو و راز و نیاز او با خداست.در کلام پیشوایان معصوم علیهم‌السلام، دعا محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند تعالی، برترین عبادت، هم سنگ نماز، ستون دین، نور آسمان‌ها و زمین، کلید تمام رحمت‌ها و خزاین الهی، رمز پیروزی و رستگاری، اسلحه پیامبران، سپر و سلاح مؤمن، مغز تمام عبادات و حلقه ارتباط خالق و مخلوق معرفی شده است.(۲۰)

دعا در حقیقت نوعی درخواست از خداوند و عرض نیاز ابراز و احتیاج به آستان بی نیاز اوست چنانکه خداوند متعال در قرآن کریم می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ ۖ وَ اللَّهُ هُوَالْغَنِيُّ الْحَمِيدُ (محمد، ۳۸)

ای مردم، شما به خدا نیازمندید و خداست که بی‌نیاز و ستوده صفات است.

آنکس که این حقیقت را با تمام وجود درک کند و خود را فقیر محض و سرتا پا نیاز و عجز بپندارد و از سوی دیگر خداوند یکتا را بی‌نیاز و غنی مطلق بداند، به ضرورت دعا اذعان و اقرار نموده و با افتخار و سربلندی دست به درگاه الهی دراز می‌کند، و برعکس آن کس که با دعا بیگانه است رشته بندگی را گسسته، گویا نیازی به خداوند تبارک و تعالی ندارد و ضرورتی به خواهش و تمنا از آن ذات بی همتا در خویشتن احساس نمی‌کند. هر چه معرفت به ذات مقدس حق تعالی کامل‌تر باشد، احساس نیاز نیز عمیق‌تر و شدیدتر است.

انتظار فرج و گشایش

انتظار فرج و گشایش نقش بسیار مهمی در امیدواری انسان‌ها دارد. انتظار فرج و دعا برای فرج،مصداق فرج و گشایش برای دعاکننده و شخص منتظر است و امید به آینده‌ای روشن را برای انسان ترسیم می‌نماید. امام صادق علیه‌السلام فرمود:

من عرف هذا الامر فقد فرج عنه الانتظار (کلینی، کافی، ج۱، ص۳۷۱)

کسی که این امر (شناخت امام عج و انتظار فرج اهل بیت (ع) را بشناسد به سبب انتظار کشیدن آن، برایش گشایش حاصل می‌شود.

دعا برای تعجیل فرج امام عصر عج در توقیعی از آن حضرت نیز تأکید شده است:

اکثروا الدعا بتعجیل الفرج فان ذالک فرجکم(کمال الدین، ج۲، ص۴۸۵)

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-23]

برای تعجیل در فرج زیاد دعا کنید چرا که فرج شما در همین است.

درخواست ظهور و امامت و حکومت ظاهری آن حضرت بارقه امید به آینده‌ای درخشان در زندگی انسان‌هاست. در دعاهای پایانی دعای ندبه از خداوند مسئلت می‌کنیم که با ظهور آن حضرت حق و عدالت جهانی برقرار سازد و باطل و ستمگری را سرکوب کند و این امر پیوندی محکم بین شیعیان و امام زمانشان برقرار ساخته و آن را دوام و عمق بخشد.

سخن آخر

بنابراین پاسخ تبیینی به سؤالات پدید آمده در ذهن مردم یک جامعه ایمان‌دار در خصوص پاندمی‌کووید ۱۹ در راستای ارتقای سلامت معنوی جامعه می‌باشد. در کتاب و سنت، عقل، اخلاق، فقه، بایدها و نبایدها و اعتقادات مجموعه‌ای از هم ناگسستنی و در هم تنیده است که برای سعادت دنیا و آخرت انسان تلاش می‌نمایند.

ارتقای سلامت معنوی جامعه در رویکرد و افزایش تاب‌آوری در تحمل مشکلات ناشی این پاندمی و برخورد با آن مشکلات و نحوه مواجهه با آن نقش بسزایی دارد. همچنین ارتقاء سلامت معنوی جامعه در رعایت حقوق همدیگر در ضرورت رعایت دستورالعمل‌های بهداشتی و پیشگیری از ابتلای خود و دیگران به این بیماری و حمایت از مبتلایان به آن تأثیر اساسی خواهد داشت.

واژه و اصطلاح سلامت معنوی نخستین بار در سال ۱۲۷۱، توسط اوموبرگ تحت عنوان بهزیستی معنوی وضع شد که بیش از همه بر بهزیستی شخصی فرد تأکید دارد که در دهه‌های اخیر نیز به عنوان بعد چهارم سلامت و با عنوان «بعد معنوی» معرفی شده است.سازمان بهداشت جهانی در تعریف سلامت، علاوه بر سلامت جسمی، روانی و اجتماعی، بعد سلامت معنوی (Spiritual Health) را در تعریف سلامت گنجانده است، به‌گونه‌ای که شخص با آن بتواند یک زندگی بانشاط و پربار و مثبت‌گرا داشته باشد.این بعد در کنار ابعاد دیگر سلامتی، همچون سلامت جسمی، روانی و سلامت اجتماعی قرار گرفته است. از دیدگاه پراگماتیسم این بعد کاربرد مؤثری در امید به زندگی داشته و به آن معنا می‌بخشد؛ به گونه‌ای که دانشمندانی همچون فرانکل آن را تبیین نموده‌اند. اختلال در این بعد از سلامتی، سبب آشفتگی‌های روانی، افسردگی و از دست دادن معنی زندگی وکیفیت زندگی می‌شود. (۲۲و۲۱)

از دیدگاه اسلامی سلامت معنوی، نیروی یگانه‌ای است که همچون چتری همه ابعاد زندگی را متأثر نموده و هماهنگی و یکپارچگی را بین نیروهای درونی انسان فراهم می‌کند. در حقیقت معنویت راهی است که علاوه بر اینکه با آن می‌توان به امید و آرامش درونی دست یافت، بر مبنای باورهای بنیادینانسان که همان اعتقادات برپایه مبانی فطری و عقلی است؛ می‌توان نگاه به دنیا را تغییر داد. از منظر باورهای دینی، معنویت و اعتقادات مذهبی تنظیم‌کننده رابطه فرد با مبدأ هستی، با خود، با دیگران و محیط اجتماعی است.

سلامت معنوی بر سلامت جسمی، روانی و اجتماعی و همچنین رفتار بهداشتی تأثیر می‌گذارد. قرآن کریم و سنت ائمه اطهار علیهم‌السلام نیز اشارات بسیاری به سلامت معنوی دارند. در سخنان ائمه اموری چون غرور، ریا، حسادت، سوءظن، خشم، عصبانیت و بخل به عنوان دشمن سلامت روح مطرح گردیده است و تأثیر این رفتارهای نامطلوب را بر سلامت جسم تبیین نموده است.

برخی فعالیت‌های پیشنهادی در زمینه حمایت‌طلبی ارتقای سلامت معنوی در مواجهه با کرونا

با توجه به اهمیت و تأثیر سلامت معنوی در همه ابعاد زندگی انسان، شامل ابعاد جسمی، روانی، عاطفی و اجتماعی انتظار می‌رود که کلیه نهادها و مؤسسات با رویکرد "سلامت در همه سیاست‌ها" متناسب با نقش مورد انتظار، راهبردها و فعالیت‌هایی برای تحقق سلامت معنوی و ایفای مسئولیت‌های سازمانی خود در ارتقا فرهنگ و سوادسلامت معنوی در بحران کرونا تدوین نمایند. در این سند به برخی از فعالیت‌ها اشاره می‌شود.

- **تدوین و تهیه محتوای پیام‌های حمایت‌طلبی در ارتقای سلامت معنوی در مواجهه با کرونا و نیز مستندات مبتنی بر شواهد مورد نیاز برای خط مشی‌گذاری**
  - تقویت تحقیقات و پژوهش در زمینه گسترش و پایش سلامت معنوی و راهکارهای توسعه و ارتقای آن
  - ـ تسهیل انجام تحقیقات منظم به منظور بررسی پیامدهای روانی، اجتماعی و جسمی ارتقای سلامت معنوی
- **ارتقای سطح سواد سلامت معنوی عمومی در جامعه در بحران کرونا**
  - تبیین و انتشار پیامدها و اهمیت سلامت معنوی و تعیین گروه‌های هدف حمایت‌طلبی (در سه قوه) و نقش آن‌ها در ارتقای سلامت معنوی در مواجهه با کووید-۱۹
  - تبیین و انتشار نقش سلامت معنوی و کیفیت زندگی در مواجهه با کرونا و جلب حمایت کلیه دستگاه‌ها از قوه مقننه، اجرایی و قوه قضاییه
  - ارتقای سواد سلامت معنوی جامعه از طریق آموزش‌های غیرمستقیم، غیررسمی و حتی در مواردی غیرکلامی توسط آموزش و پرورش
  - ترویج فرهنگ معنوی و اخلاق و معنویت در رسانه ملی
  - ترویج سلامت معنوی در مقابله با کرونا در شبکه‌های مجازی
  - از ظرفیت رهبران جامعه، رهبران محلی، افراد شاخص، هنرمندان، وزشکاران و چهره‌ها و شخصیت‌های برجسته علمی شناخته شده در انتقال پیام و ارتقای سواد سلامت معنوی
  - ـــ ادغام مباحث آموزشیارتقاء سلامت معنوی به صورت

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-23]

غیرمستقیم در دروس مدارس و دانشگاهی، آموزش و پرورش و دانشگاه‌ها، دستگاه‌های اجرایی و سایر نهادهای اجتماعی، آموزش‌های مقابله با کرونا

- **خط‌مشی و سیاست‌گذاری**
  - در راستایایجاد خط مشی و سیاست‌گذاری شورای عالی سلامت و امنیت غذایی سند حمایت‌طلبی ارتقای سواد سلامت معنوی در بحران کرونا را باهمکاری کلیه مؤسسات و وزارتخانه‌های ذی‌نفع تدوین و جهت اجرایی شدن به تصویب شورای عالی برساند.
  - ایجاد خط مشی و سیاست‌گذاری ترویج سلامت معنوی در مقابله با کرونا به شکل منظم و سیتماتیک در برنامه‌های صدا و سیما در زمینه ترویج غیرمستقیم سلامت معنوی در کلیه محصولات، سریال‌ها و فیلم‌ها
  - ایجاد خط مشی و سیاست‌گذاریت رویج سلامت معنوی به شکل منظم و سیتماتیک در برنامه‌های آموزش ضمن خدمت کلیه پرسنل بیمارستان‌ها و بالا بردن تاب‌آوری و سلامت معنوی آنان در شرائط بحرانی کووید-۱۹
  - مسئولیت همگانی در ترویج سلامت معنوی و نیز روش‌های پیشگیریاز ناامیدی
  - استفاده از مناسبت‌های علمی، فرهنگی، هنری و ورزشی مرتبط و فراهم کردن ارتقای سلامت معنوی همگانی در مقابله با کرونا
  - گزارش‌های مربوط به سلامت معنوی در مقابله با کرونا و پیامدهای آن بر سلامت همه‌جانبه حتی اقتصاد جهت اطلاع عموم مردم
  - ـ خط مشی‌گذاری عمومیو تهیه و انتشار گزارش‌های تخصصی در مورد سلامت معنوی در مواجهه با کووید-۱۹برای خط‌مشی گذاران و تصمیم‌گیرندگان توسط سازمان‌های مرتبط با همکاری حوزه و دانشگاه
  - فعال کردن امکان مذاکره مؤثر مدیران ارشد دستگاه‌های اجرایی با خط مشی‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان و تشکیل گروه‌های تخصصی با همکاری سازمان‌های مرتبط و تشکیلات مردم نهاد در این زمینه
- **تقویت نقش‌آفرینی و تسهیل همکاری بین بخشی گروه‌های مردم نهاد و خیریه‌ها**
  - تشکیل گروه‌های همکاری به منظور تسهیل اجرای خط مشی‌ها و برنامه‌ها با حضور ذی‌نفعان از گروه‌های مردمیو تشکیلات مردم نهاد فعال در حوزه‌های مختلف خدماتی، درمانی، پیشگیری و چگونگی فرهنگسازی و ارتقای سواد سلامت معنوی در مقابله با کرونا در فعالیت‌های این گروه‌ها

Original

The Importance of Spiritual Health in the COVID-19

Mohammad Hossein Taghdisi[1], Masoud Azarbayejani[2], Maryam Khayamzadeh[3], Kamran Bagheri Lankarani[*4]

Abstract

Background: Covid 19 has spread rapidly in the world. In dealing with this event, in addition to preventive and therapeutic interventions, psycho-spiritual approachis needed. Islamic spiritual health is intended to be guidance in daily life including the current pandemic.

Methods: Islamic references specially the holy Quran were searched for key word affection.

Results: According to the Islamic references, there are two systems in the world, creation system and legislation system. Divine creative permission means that God allows something to happen. But the divine legislative permission is related to the divine commands. God knows all the details of world events. One of the important issues to be considered in all kinds of disasters, including the current Covid crisis, is the issue of the various circumstances surrounding an event. From the perspective of the Quran, the types of disasters which occur for human can be divided into six main categories. Self-induced disaster, troubles caused by oppressors, disaster for punishment, disaster for examination, troubles of the saints, troubles of duties.Based on Islamic beliefs there shouldbe active and rational planning and action along with promoting the relation with almighty God to increase the resilience.

Conclusion: There is urgent need to promote spirituality literacy in the community Based on Islamic beliefs rational planning and action along with religious instructions and praying are mandatory impositions.

Keywords: COVID-19, Primary Prevention, Spiritual Health

1. Professor, PhD of Health Promotion and Education, Iran University of Medical sciences, Tehran, Iran
2. Professor of Psychology, Research Institute of Hawzah and University, Qom, Iran
3. Assistant Professor, Community Medicine Specialist, Academy of Medical Sciences, Tehran, Iran
4. ∗ Corresponding Author: Permanent Member of Academy of Medical Sciences,Tehran, Iran,
Distinguished Professor of Shiraz University of Medical Sciences, Health of Policy Research Center, Shiraz , Iran

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-23]

منابع

1. Xiaoyi H, Fengxiang W, Liang H, Lijuan W, Ken Ch.Epidemiology and clinical characteristics of COVID-19. Arch Iran Med 2020; 23(4): 268-271.
2. Ribeiro MRC, Damiano RF, Marujo R, Nasri F, Lucchetti G. The role of spirituality in the COVID-19 pandemic: a spiritual hotline project. J Public Health (Oxf) 2020;42(4):855-856.
3. Asadzandi M, Abolghasemi H, Javadi M, Sarhangi F. A Comparative Assessment of the Spiritual Health Behaviors of the Iranian Muslim in the COVID-19 Pandemic with Religious Evidence. J Mil Med 2020; 22 (8) :864-872.
4. Rahman Z , Kashim M, Izhar Ariff M, Noor M, Saari A, Hasan C, et al. Critical Review Of Religion In Coping Against The Covid-19 Pandemic By Former Covid-19 Muslim Patients In Malaysia. Journal Of Critical Reviews 2020; 7(5): 1145-1154.
5. Rahman Z , Kashim M, Izhar Ariff M, Noor M, Saari A, Hasan C, et al. Critical Review Of Religion In Coping Against The Covid-19 Pandemic By Former Covid-19 Muslim Patients In Malaysia. Journal Of Critical Reviews 2020; 7(5): 1145-1154.
6. Adiyoso W,Kanegae H. The preliminary study of the role of islamic teaching in the disaster risk reduction (a qualitative case study of Banda Aceh, Indonesia). Procedia Environmental Sciences 2013; 17: 918-927
7. Sadr ad-Din Shirazi M. Mulla Sadra's commentary. Tehran: Sadra Islamic Philosophy Foundation; 2018. Vol 5. p 453. [In Persian]
8. Tabatabai M. Al-Mizan Fi Tafsir Al-Quran. Beirut: Scientific Foundation for Publications; 2005. Vol 19. p 303, 304.
9. Sadeghi M. Human Cloning, Divine Religious Authorities Point of Views and Islamic jurisprudence. IQBQ 2004; 8 (3) :35-60. [In Persian]
10. Ayazi M. Human dignity and freedom in the Qur'an. Qom: Ayat Binat; 2008. p 53. [In Persian]
11. Qurashi AA. Ghamoos e Quran. Tehran: Dar al-Kitab al-Islamiya; 1993. [In Persian]
12. Shayestekejad A.The Omnipotence of God in the Quran and Hadiths.Qur'anic Knowledg 2016; 20(6): 27-8. [In Persian]
13. Hekmatpanah M. Article on the causes of disasters and natural disasters from the perspective of the Quran and hadiths 2013; Haris: Payam Nour University: 2013. [In Persian]
14. Hoseini H. Religious Approaches and Religious Traditions About Dangers and Unexpected Natural Disasters. Third International Conference on Comprehensive Crisis Management in Natural Disasters 23 Jan 2008; Tehran: Keyfiat Tarvij; 2008. [In Persian]
15. Hosseinzadeh A. Catching and testing in the Quran. Journal Of Kalam Islami 2004; 46. [In Persian]
16. Pakzad A. Tribulation and Trial in the Qur'an. Qru'anic Reserches 2008; 14(54-55): 342-377. [In Persian]
17. Asgari Z, Norouzi RA, Chaboki M. The concept of deprivation in the Holy Quran and its role in human development Scientific Journal of Islamic Education 2017; 24(33): 9-30. [In Persian]
18. Yang Y, Shang W, Rao X. Facing the COVID-19 outbreak: What should we know and what could we do? J Med Virol 2020; 92(6):536-537.
19. Khodayarifard M, Asayesh MH. Psychological coping strategies and techniques to deal with stress & anxiety around coronavirus (COVID-19). Rooyesh-e-Ravanshenasi 2020; 9(8). [In Persian]
20. Shafiee Sarvestani A. The human being is waiting. Mouood 2004; 7(38). [In Persian]
21. Abasi M, Azizi F, Shamsi Koushki A. Conceptual definition and operationalization of spiritual health: a methodological study. Medical ethics 2012; 6(20): 11-44. [In Persian]
22. Maaref M, Asadi F. Factors of achieving spiritual health from the perspective of Quran and Hadith. Islamic Insight and Education 2017; 14(41): 9-40. [In Persian]

[Downloaded from ijhp.ir on 2026-11-23]